

TURYŚCI KULTUROWI – wprowadzenie do kolekcji tematycznej czasopisma naukowego „Turystyka Kulturowa”

Karolina Buczkowska-Gołąbek

Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu

Wydział Nauk o Kulturze Fizycznej

Zakład Przyrodniczych i Kulturowych Podstaw Turystyki i Rekreacji

1. Turyści kulturowi w definicji – oczywistości i dylematy

Kim są turyści kulturowi, jak precyzyjnie można ich zdefiniować i scharakteryzować? Pytanie zdawałoby się proste, od lat dostarcza badaczom wielu trudności, a prezentowane przez nich teorie nierzadko bardzo różnią się od siebie, utrudniając wypracowanie wspólnego stanowiska. Wynika to m.in. z faktu, że – jak zauważył jeden z ważniejszych badaczy zjawiska Rami Isaak [2008] – samo pojęcie turystyka kulturowa „stało się terminem ogólnym dla bardzo wielu inicjatyw, w obrębie różnych aspektów i atrakcji kulturowych ponieważ nie da się jednoznacznie określić jego ram oraz (i przede wszystkim) postaci turysty kulturowego, ze względu na brak wyraźnych parametrów, które pozwalałyby to uczynić”. Niemniej jednak takie próby, wraz z różnymi badaniami, od lat nieustannie są prowadzone.

Kuratorka niniejszej kolekcji poświęciła temu zagadnieniu obszerne badania empiryczne i przegląd literatury światowej i na ich podstawie zauważyła, że definicje określające turystów kulturowych można wyróżnić w obrębie trzech grup [Buczkowska 2014]. Do pierwszej można zaliczyć te definicje, w których nie ma odniesienia do żadnych motywacji kulturowych, które kierowałyby turystą – postać turysty kulturowego jest w nich określana po prostu jako „każdy, kto odwiedza atrakcję kulturową” (definiowali go tak m.in. John Myerscough i Laurie McDougall). Są to jednak definicje zasadniczo najstarsze, głównie sprzed ponad dwudziestu lat. Druga grupa definicji zawiera takie, w rozumieniu których turystą kulturowym może być zarówno osoba kierowana motywacjami kulturowymi, jak i taka, która ich nie przejawia (definicje Lee Mei Foo i Allison Rossetto, Aurkene Alzua, Josepha T. O’Leary, Alastair M. Morrison, Richarda C. Prentice, ATLAS, Kevina Meethana). I wreszcie do trzeciej grupy definicji turysty kulturowego zaliczają się te, w których silna motywacja kulturowa turysty odgrywa już znaczącą (kluczową) rolę i te definicje zdecydowanie ostatnio przeważają, albowiem lata badań pokazały, że „nie byłoby słuszne kategoryzowanie wielu z osób, które odwiedzają atrakcje kulturowe jako

turystów kulturowych. W rzeczywistości bowiem okazałoby się, że większość turystów w tych miejscach jest turystami »z peryferii kultury« lub całkowicie niekulturowymi” [Hughes 2003]. W chwili obecnej za turystów kulturowych zgodnie uważa się więc osoby motywowane kulturowo, często podróżujące, chcące aktywnie i wielozmysłowo poznawać, doświadczać i wchodzić w relacje z kulturą innych miejsc. Nierzadko mówi się w tym kontekście także o tak ważnych aspektach jak rozwój osobisty turystów i ich styl życia [Buczkowska 2014].

Profile statystycznych turystów kulturowych, dostępne w literaturze, odnoszą się zazwyczaj do danych takich jak: wiek, płeć, profesja, wykształcenie, zarobki i inne dane demograficzne. Mimo dużego zróżnicowania tych osób, wiele z tych danych powtarza się, wskazując tym samym na pewne tendencje. Istotne cechy wspólne turystów kulturowych są następujące: częściej są nimi kobiety niż mężczyźni, ludzie w różnym wieku (jednak z dominacją młodzieży 20-30-letniej i osób po 40. roku życia), studiujący lub z wyższym wykształceniem, o dobrej lub bardzo dobrej sytuacji materialnej oraz mający doświadczenie podróżnicze i wiedzę kulturoznawczą [Buczkowska 2014]. Do danych tych nie można się jednak na długo przywiązywać, albowiem tak, jak ewoluuje turystyka kulturowa, tak zmieniają się jej uczestnicy.

Jak podaje Howard Hughes [2003], w przypadku turystów kulturowych szczególne znaczenie mają aspekty wynikające bezpośrednio z ich cech, postaw i zainteresowań oraz takie uwarunkowania, jak: zarobki, czas wolny turystów, ich wiek, dostęp do kultury, znaczenie turystyki kulturowej w ich życiu, podejście do nowości oraz tożsamość. Buczkowska [2014] z kolei ustaliła, że aby lepiej zaprezentować cechy i elementy składające wzorzec turysty kulturowego (które przekładają się bezpośrednio na taką, a nie inną definicję tej postaci) wziąć należy pod uwagę różne aspekty w obrębie trzech grup zagadnień: „Cechy charakteru, zainteresowania, postawy oraz doświadczenia turysty kulturowego”, „Sposób organizacji i realizacji podróży przez turystę kulturowego” oraz „Stosunek turysty kulturowego do odwiedzanego środowiska (ludzi i miejsc)”. W związku z tak szeroką gamą istotnych aspektów, niezbędnych przy charakteryzowaniu turystów kulturowych, nie dziwi fakt mnogości typologii funkcjonujących w literaturze. Stąd też idealny, wzorcowy turysta kulturowy (tym mianem określić można turystów wymienianych zazwyczaj na pierwszym miejscu poszczególnych typologii – obejmują one zazwyczaj od dwóch do pięciu typów) nazywany jest: *turystą kulturowym szczególnym/konkretnym/sensu stricto (specific cultural tourist lub genuine*

cultural tourist w materiałach Irish Tourism Board, u Lohmanna i innych niemieckich badaczy), *samodzielnym odbiorcą kultury [turystą]* (u Kołodziejczyk), *turystą motywowanym kulturowo* (*culturally motivated tourist* u Marion Bywater, Wolfganga Nahrsheda i Melanie K. Smith), *turystą silnie motywowanym przez kulturę* (*tourist greatly motivated by culture* u Teda Silberberga), *kluczowym turystą kulturowym* (*core cultural tourist* w materiałach stanu Pensylwania – USA), *turystą kulturowym ukierunkowanym na kulturę* (*the purposeful cultural tourist* u Boba McKerchera i Hilary du Cros), *turystą kulturowym ukierunkowanym na kulturę/sztukę* (*culture/art-core tourist* u Howarda Hughesa), *turystą kulturowym ukierunkowanym na kulturę i turystą kulturowym świadomym* (*culturally focused tourist* i *conscious tourist* u Rami Isaaka), a także *zaawansowanym turystą kulturowym* (u Karoliny Buczkowskiej) [Buczkowska 2014]. Mimo, że określenia te nie są zamknięte do jednego, wspólnie stosowanego pojęcia, łatwo zauważyć ogromną zbieżność ich znaczeń.

Turyści kulturowi klasyfikowani są również ze względu na formę turystyki kulturowej, którą podejmują, w wyniku czego wyróżniamy kilkadziesiąt ich typów. Wśród nich obecni są więc turyści kulinarni, filmowi, muzealni, militarni, eventowi, religijni, miejscy kulturowi, tanatoturyści, enoturyści, architekturzyści, archeoturzyści itd.

Jakkolwiek byśmy jednak nie nazwali, zdefiniowali czy nakreślili obrazu turysty kulturowego, jest to postać niezwykle ciekawa i warta naukowych dociekań.

2. Rozpoznanie problematyki w badaniach naukowych

Chociaż turystyce kulturowej poświęcono do tej pory tysiące już tekstów naukowych – tak artykułów, jak i książek, niewielka zaledwie ich część poświęcona jest całkowicie turystom kulturowym. Turyści często są wspomniani w publikacjach na temat turystyki kulturowej, ale rzadko traktowani są przez badaczy na tyle szczegółowo, by decydowali się poświęcać im osobną lub jedyną uwagę. Dodatkowo, trudno przy tym zaliczać do publikacji o turystach kulturowych teksty, które w tytule mają dopisek: „na podstawie opinii turystów o...” – dotyczą one bowiem opiniowanej rzeczy, a autorów opinii zazwyczaj marginalnie lub są obecne jakby na drugim planie – w przygotowaniu niniejszego opracowania, takie teksty nie były brane pod uwagę.

Ubogość tekstów i badań stricte na temat turystów kulturowych wpływa na to, że w przeglądach literatury dotyczących tekstów na temat turystów kulturowych najczęściej cytowani są od lat ci sami badacze, lub tacy, którzy swe teorie konstruują

bardziej na literaturowych dociekaniach niż na własnych badaniach. Przy tym klasyka gatunku oraz spojrzenie młodych naukowców na analizowane zagadnienie nie zawsze idą w parze.

Spektrum zagadnień podejmowanych w obszarze tematyki turystów kulturowych obejmuje głównie badania historyczne, antropologiczne, etnograficzne, socjologiczne, literaturoznawcze, kulturoznawcze, a także ekonomiczne.

Światowa refleksja naukowa nad turystami kulturowymi w badaniach naukowych

Jeżeli chodzi o monografię z turystą kulturowym w tytule to w literaturze anglojęzycznej możemy wskazać zaledwie jedną publikację. To dysertacja doktorska (niewydana zresztą w formie książki) Rami Issaka z 2008 roku, zatytułowana: *Understanding the Behaviour of Cultural Tourists. Towards a Classification of Dutch Cultural Tourists* [Isaak 2008]. Zawiera wyniki badań przeprowadzonych wśród holenderskich turystów. Jest to monografia bardzo wartościowa, lecz nie doczekała się kontynuacji, albowiem badacz już od lat nie zajmuje się tym tematem. Kompleksową analizę dotyczącą profilu, zachowań i doświadczeń turystycznych turystów kulturowych znaleźć można także w języku niemieckim – mowa o monografii Yvonne Pröbstle z 2014 roku pt. *Kulturtouristen. Eine Typologie*, wyd. Springer [Pröbstle 2014], przygotowanej na podstawie badań przeprowadzonych w Niemczech. Dwie publikacje pojawiły się też w Polsce (o nich będzie mowa dalej) i być może także wydano podobne monografie w innych językach, ale nieobecne są w cytowaniach, co może znaczyć, że znane są zapewne tylko w krajach ich wydania.

Wśród wydań poświęconych turystom reprezentującym wybrane formy turystyki kulturowej w języku angielskim powstała zasadniczo tylko jedna zwarta publikacja – to *Foodies & Food Tourism* z 2014 roku, autorstwa międzynarodowego zespołu w składzie Donald Getz, Ritchard Robinson, Tommy Anderson i Sanja Vujicic, dedykowana turystom kulinarnym.

Sporządzenie listy tekstów w języku angielskim, poświęconych stricte turystom kulturowym (w ogólnym rozumieniu pojęcia, bez odnoszenia się do pojedynczych form turystyki kulturowej) jest niełatwym zadaniem, albowiem tych tekstów z jednej strony nie ma aż tak dużo, a z drugiej wiele z nich ukrytych jest w tytułach pod określeniami, takimi jak: segmentacja rynku czy specyfika turystyki kulturowej. Dla przykładu, w obszernym zestawieniu ok. 750 tekstów poświęconych kluczowym

tekstom na temat turystyki kulturowej, autorstwa naukowców związanych z międzynarodowym stowarzyszeniem ATLAS (Association for Tourism and Leisure Education and Research) [<http://www.atlas-euro.org/home.aspx>], a przygotowanym w 2019 r. przez Grega Richardsa [2019], zaledwie jeden procent stanowiły artykuły, w których turysta kulturowy wystąpił w tytule. Z kolei przeszukanie m.in. obszernej bazy tekstów wydawcy licznych czasopism naukowych, tj. Taylor & Francis Online [<https://www.tandfonline.com/>] pozwoliło na wskazanie zaledwie dwudziestu tekstów. W celu rzeczywistego określenia liczby takich publikacji przestudiowania wymagałyby abstrakty większości artykułów o turystyce kulturowej. Cennym źródłem informacji jest tekst autorów: Gangua Chen i Songshan (Sam) Huang [2018] pt. *Understanding Chinese cultural tourists: typology and profile*, w którym znalazły się efekty obszernego przeglądu literatury przedmiotu. Wynika z niego, że w latach 1990-2016 w ponad dwudziestu publikacjach: książkach i artykułach o turystyce kulturowej autorzy pokusili się o wprowadzenie segmentacji, typologii czy profilowania turystów kulturowych na podstawie różnych badań czy teorii. Mimo, że ich teksty nie były ukierunkowane tylko na turystów kulturowych, traktowane są za wiodące z tej tematyki. Wśród nich są znani, cytowani nieustannie badacze zagadnienia: Gregory J. Ashworth i John Tunbridge [1990], Ted Silberberg [1995], Greg Richards [1996], Robert A. Stebbins [1996], Howard Hughes [2003] i Bob McKercher [2002]. Podobnego zestawienia dokonali w 2015 roku Hilary du Cros i Bob McKercher [2015], prezentując w nim – oprócz swoich i wspomnianych już powyżej badaczy – także typologie mniej znane. Do grupy uznanych prekursorów badaczy zagadnienia zalicza się też Marion Bywater [1983], Wolfganga Narhstedta [1997] oraz Melanie K. Smith [2009]. Niektórzy z tych badaczy dziś już nie zajmują się turystami kulturowymi, a inni z kolei, nieustannie swe badania kontynuują, poddając modyfikacjom swoje wcześniejsze teorie. Przykładem Bob McKercher i jego najnowsza publikacja [2020] pt. *Cultural tourism market: a perspective paper*.

Istotnym dla badaczy tekstem jest artykuł G. Richardsa na temat metod badań turystów kulturowych, wzbogacony opisem doświadczeń Stowarzyszenia ATLAS w tym zakresie. W latach 1991-1993 ATLAS przeprowadziło pierwsze kompleksowe badania wśród 6300 turystów zwiedzających obiekty kulturowe w dziewięciu krajach, a ich głównym założeniem była odpowiedź na pytanie: Kim są turyści kulturowi? [Richards 2010]. Badania te były następnie rozwijane w kolejnych latach i są kontynuowane do dzisiaj. Co kilka lat Stowarzyszenie wydaje publikację zawierającą

zbiorcze wyniki badań prowadzonych w różnych krajach na świecie. Co ważne, w pierwszym projekcie badawczym ATLAS, każdy turysta, który odwiedził muzeum, galerię sztuki lub obszar dziedzictwa, był klasyfikowany jako turysta kulturowy – niezależnie od motywacji – lecz już w raporcie wydanym w 1996 r. uznano rozróżnienie pomiędzy „szczególnymi turystami kulturowymi” (tymi skupionymi na kulturze w podróży) a „innymi osobami odwiedzającymi miejsca kulturowe” [Hughes 2003].

W 2013 roku wydana została obszerna publikacja pt. *The Routledge Handbook of Cultural Tourism* (zredagowana przez Melanie K. Smith i Grega Richardsa [2013]), w której jedna z siedmiu części dotyczyła turysty i jego doświadczeń – zatytułowano ją: *The tourist and visitor experiences*. Oprócz niej, w publikacji można znaleźć jeszcze kilka innych ciekawych tekstów o turystach. Publikacja jest ważna i ciekawa albowiem ta seria wydawnictwa Routledge powstaje głównie w oparciu o teksty humanistów i traktuje zagadnienie w ujęciu holistycznym.

Podobnych, pojedynczych artykułów, poświęconych turystom kulturowym, czy licznych odniesień w monografiach na temat turystyki kulturowej, a odnoszących się różnych aspektów z zakresu doświadczeń, zainteresowań, postaw, motywacji turystów kulturowych można doszukać się w różnych publikacjach na świecie. Nadal jednak trudno znaleźć nich wyniki badań bardziej kompleksowych czy ujmujących powyższe tematy w nieco szerszych kontekstach (aczkolwiek powody ku temu wskazano powyżej).

Krajowa refleksja naukowa nad turystami kulturowymi w badaniach naukowych (w języku polskim i angielskim)

Zwiastunem rozważań na temat turystów kulturowych w Polsce jest bez wątpienia książka Anny Kołodziejczyk z 1979 roku, wydana przez Instytut Turystyki w Warszawie, zatytułowana *Rola elementów kultury w turystyce*. W publikacji tej badaczka zawarła ważny rozdział na temat czynników określających turystę oraz typologię odbiorców wartości kulturowych. Jeden z typów: odbiorca samodzielny to zdecydowanie turysta kulturowy, mimo, że wówczas tak jeszcze nienazwany.

Pierwsze wyraźne wskazania na postać turysty kulturowego – z użyciem takiego właśnie określenia – pojawiły się w polskiej literaturze wraz z pojawieniem się pierwszych ogólnych, a następnie bardziej kompleksowych publikacji na jej temat. W czterech pionierskich książkach z tego zakresu z roku 2008 o turystach

kulturowych wspomniano o nich w następujący sposób: w monografii Armina Mikos v. Rohrscheidt „*Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*” [2008 – a zwłaszcza w drugim wydaniu z 2010 r.] znalazł się podrozdział pt. *Współczesny turysta kulturowy – profil*; w książce pod redakcją Andrzeja Kowalczyka *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne* [2008] zawarto rozdział autorstwa Mikołaja Madurowicza pt. *Kto jest turystą w przestrzeni miasta? Poszukiwania badawcze*. Następnie w publikacji Tadeusza Jędrysiaka *Turystyka kulturowa* [2008] znaleźć możemy podrozdział pt. *Turyści zainteresowani turystyką kulturową*, a z kolei Karolina Buczkowska w książce *Turystyka kulturowa. Przewodnik metodyczny* [2008] oddała turystom kulturowym cały rozdział zatytułowany *Uczestnicy turystyki kulturowej*.

W roku 2009 z kolei powstała zbiorcza publikacja współautorstwa polskich badaczy turystyki kulturowej, zatytułowana *Współczesne formy turystyki kulturowej*, pod redakcją Karoliny Buczkowskiej i Armina Mikos v. Rohrscheidt [2009]. W każdym z artykułów dedykowanych innej formie, ich autorzy, zawarli oprócz definicji i charakterystyki formy także profil jej odbiorców.

W kolejnej dekadzie polscy naukowcy niezbyt licznie podejmowali badania na temat turystów kulturowych sensu stricto, w bardziej ogólnym czy kompleksowym ujęciu, jednakże zauważalne było zainteresowaniem tą postacią w odniesieniu do wybranych zagadnień, typów czy haseł. Odzwierciedlenie tego można znaleźć w pojedynczych artykułach do polskich czasopism naukowych (m.in. do „*Folia Turistica*”, „*Turyzm*”, *Geography and Tourism*”) i zeszytów naukowych (m.in. Uniwersytetu Szczecińskiego i Wyższej Szkoły Języków Obcych i Turystyki w Warszawie), jak i liczniejszych do „*Turystyki Kulturowej*” (te omówione są szczegółowo w dalszej części tekstu), a także do licznych monografii. Warto zwrócić uwagę na teksty w monografiach będących pokłosiem dwóch cykli konferencji. Pierwszy to konferencje organizowane od 2004 do 2018 roku, regularnie co dwa lata, przez Zakład Kulturowych Podstaw Turystyki w strukturach poznańskiej AWF, pod hasłem: „*Turystyka w humanistycznej perspektywie*”. O turystach kulturowych na łamach ponad dwudziestu artykułów można przeczytać w książkach zredagowanych przez Marka Kazimierczaka: *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową* [2008], *Współczesne podróże kulturowe* [2010], *Jakość życia w kulturowych przestrzeniach podróżowania* [2012], *Etyczny wymiar podróży kulturowych* [2014], *Inspiracje sportem w turystyce kulturowej* [2016]. Drugi pakiet

publikacji wyszedł jako efekt konferencji łódzkich z cyklu „Kultura i Turystyka”, które zainicjowano w 2006 r. Turyści kulturowi mają więc swoje miejsce w wybranych tekstach monografii: *Kultura i Turystyka: razem czy oddzielnie?* [red. Stasiak 2006], *Kultura i Turystyka: razem, ale jak?* [red. Stasiak 2008], *Kultura i Turystyka: wspólnie zyskać* [red. Stasiak 2009], *Kultura i Turystyka: wspólna droga* [red. Włodarczyk B., Krakowiak B., Latosińska J. 2011], *Kultura i Turystyka: wspólne korzenie* [red. Włodarczyk B., Krakowiak B. 2012], *Kultura i Turystyka: miejsca spotkań* [red. Krakowiak B., Stasiak A., Włodarczyk B. 2013], *Kultura i Turystyka: w kręgu wydarzeń* [red. Krakowiak B., Stasiak A. 2014], *Kultura i Turystyka: wokół wspólnego stołu* [red. Krakowiak B., Stasiak A. 2015], *Kultura i Turystyka: sacrum i profanum* [red. Mokras-Grabowska J., Latosińska J. 2016].

Publikacjami w pełni zadedykowanym turystom kulturowym w tytule są zaledwie (albo aż!) dwie monografie polskich badaczek. Pierwsza to dzieło ekonomistki Agaty Niemczyk, wydana pod koniec 2012 r., zatytułowana: *Zróźnicowanie zachowań konsumentów na rynku turystyki kulturowej* zawierająca wyniki badań ilościowych przeprowadzonych wśród turystów w Krakowie. Celem publikacji było przedstawienie procesu postępowania konsumentów oraz determinant na rynku turystyki kulturowej [Niemczyk 2012]. Druga, autorstwa kuratorki niniejszej kolekcji, to *Portret współczesnego turysty kulturowego* z 2014 roku [Buczkowska 2014], zawierająca pełną dotychczasową wiedzę na temat wzorców, profili, typów i charakterystyki turystów kulturowych, oparta o obszerne badania własne oraz przegląd literatury światowej. W publikacji znalazły się treści m.in. takie jak: turysta kulturowy w definicji i dyskursie naukowym, stan obecny badań nad turystami kulturowymi w Polsce, antropologia a badania turystyki jako przejawu mobilności człowieka, turyści kulturowi dawniej – rys historyczny, statystyczny uczestnik turystyki kulturowej, wzorzec kulturowy turysty kulturowego i turysty pseudokulturowego, klasyfikacje turystów kulturowych w literaturze, typy specjalistyczne i grupy specjalne turystów kulturowych, młody polski turysta kulturowy – obraz społeczny (na podstawie badań łączonych: jakościowo-ilościowych).

Uwagę turystom kulturowym poświęcił też Armin Mikos von Rohrscheidt w publikacji *Szlak Piastowski w przebudowie. Struktura, zarządzanie, oferta kulturowo-turystyczna* [2013].

W rozdziale zatytułowanym *Turyści na Szlaku Piastowskim. Profile, zachowania, opinie* badacz zawarł całościowy obraz dzisiejszych odbiorców oferty szlaku oraz ich

Szczecińskiego pod redakcją Zdzisława Kroplewskiego i Aleksandra Panasiuka [2010; 2011a; 2011b]). W kolejnych monografiach znaleźć możemy rozdziały czy podrozdziały – mniej czy bardziej obszerne – o tanatoturystach (Sławoj Tanaś, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy* [2008]), turystach militarnych (Tadeusz Jędrzyśiak i Armin Mikos v. Rohrscheidt, *Militarna turystyka kulturowa* [2011]), turystach muzealnych (Izabela Wyszowska i Tadeusz Jędrzyśiak, *Turystyka muzealna* [2017] czy turystach dysonansu kulturowego (Magdalena Banaszekiewicz, *Turystyka w miejscach kłopotliwego dziedzictwa* [2018]).

Literaturę przedmiotu wzbogaca też tekst pochodzący z Gnieźnieńskiego Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej [Banaszekiewicz 2012], będący zapisem dyskusji sześciorga polskich naukowców na temat samoświadomości turysty kulturowego, zawierający kilka ważnych spostrzeżeń na ten temat.

3. Opis kolekcji tematycznej

Na dzień 1 lutego 2021 r. kolekcja tematyczna „Turystyki Kulturowej” składa się z 46 artykułów. Zostały one do niej wyselekcjonowane na podstawie wiodących zagadnień określonych w ich tytule, słowach kluczowych, abstrakcie i treści tekstu głównego. Kryterium doboru do kolekcji było odniesienie artykułu do pojęcia z tytułu kolekcji: turysta kulturowy, przy jednoczesnym szerokim spojrzeniu na ujęcie zagadnienia albowiem artykułów, w których turysta kulturowy jest zdecydowanie stawiany na pierwszym miejscu uwagi badacza (a inne aspekty są pobocznymi), jest zaledwie kilka. Zazwyczaj niestety postawa turystów i ich opinie służą omówieniu innego aspektu.

Teksty włączone do kolekcji pochodzą z całego dotychczasowego okresu ukazywania się czasopisma (lata 2008-2020), są więc oryginalnie rozproszone w bardzo licznych numerach. Pierwsze dwa teksty z tematyki kolekcji pojawiły się w „Turystyce Kulturowej” w drugim roku funkcjonowania czasopisma, tj. w 2010 roku (dwa były także w 2016 i 2019 roku), w 2011 roku pojawił się jeden (i podobnie było w 2015 roku), w 2012 roku opublikowano trzy teksty. W roku 2014 pojawiły się cztery teksty, a w minionym 2020 – pięć tekstów. Wzrost publikacji zauważalny był w latach: 2013 – sześć tekstów, 2018 – siedem tekstów i w 2017 roku – aż 13 tekstów (w tym sześć w wydaniu tematycznym: Vol. 5/2017 – poświęconym w całości tematowi: turyści kulturowi; redaktorem wydania tematycznego były: Karolina Buczkowska-Gołabek i Agnieszka Lisowska).

Dwa artykuły opublikowane zostały w języku angielskim.

Tematy, które poruszano w tych 46 tekstach, były bardzo różnorodne, jednakże udało się je uszeregować w pewne grupy tematyczne. Prezentacja tematyki zawarta została w tabeli nr 1. Jak wynika z analizy treści i tytułów artykułów, połowa tekstów napisana została na temat różnych typów turystów, wyróżnionych ze względu na podejmowane formy turystyki kulturowej. Dominowały wśród nich teksty o pielgrzymach i turystach religijnych oraz grupy: turyści-rekonstruktorzy, ożywionej historii i militarni. Ponadto badacze poświęcili uwagę turystom: eventowym, literackim, artystom, miejskim, backpackersom, muzealnym, naukowcom oraz kulinarnym, biro- i enoturystom.

Druga obszerna grupa artykułów (prawie połowa tekstów) prezentowała wyniki badań w odniesieniu do obecności turystów kulturowych w wybranych miejscach, tak w Polsce, jak i za granicą: w miastach i regionach, a nawet w parku narodowym i klasztorach.

Co piąty tekst odnosił się do przedstawicieli wybranej grupy turystów, wyróżnionych ze względu na wiek: tu dominowały teksty o seniorach i był też jeden o dzieciach szkolnych; na narodowość: „bohaterami” tekstów byli Ukraińcy, Żydzi, Polonia chicagowska oraz Chińczycy; a także pojawił się tekst o turystach z niepełnosprawnościami.

Podobnie, w jednej piątej tekstów uwaga badaczy zwrócona została na relacje międzyludzkie na płaszczyznach: turysta *versus* turysta, turysta *versus* ludność lokalna oraz na wpływ turystów na przestrzeń kulturową i autentyczność doznań w owej przestrzeni.

Dwie kolejne ważne grupy tematów – o podobnej liczbie tekstów – dotyczyły: preferencji, motywacji, zainteresowań i wartości osobowych turystów (jedna grupa) oraz aktywności, partycypacji, doświadczeń, postaw, doznań i zachowań turystów kulturowych (druga grupa).

Następnie, udało się wyróżnić grupy kilku tekstów w następujących zakresach tematycznych: Turysta kulturowy w literaturze lub filmie, Turyści kulturowi w dawnych czasach (historia turystyki kulturowej), Filozofia życia i podróży, Kultura współczesna – fotografia, promocja wizerunku, technologia.

Jedynie dwa teksty z całej kolekcji poświęcone są tzw. „Ja” turysty kulturowego, a więc odnoszą się do postrzegania siebie przez jego samego i do jego samoświadomości.

Tabela 1. Tematyka artykułów poświęconych turystom kulturowym w czasopiśmie naukowym „Turystyka Kulturowa” w latach 2008-2020

Kategorie zagadnień	Tytuł artykułu oraz nazwiska autora/autorów
Typy turystów, wyróżnione ze względu na podejmowane formy turystyki kulturowej oraz ich profile, w tym:	
- pielgrzym, turysta religijny	<p><u>Współczesny pielgrzym na szlaku do Santiago de Compostela</u> Kazimiera Orzechowska-Kowalska</p> <p><u>Turystyka religijna osób starszych w Polsce - próba analizy jakościowej</u> Stella Grotowska</p> <p><u>Santiago de Compostela jako ważna destynacja turystyki pielgrzymkowej - obraz pielgrzymowania w narracjach blogów podróżniczych</u> Agnieszka Lisowska, Agnieszka Wieszczaczevska</p> <p><u>Masowość a turystyka kulturowa – doświadczenia uczestników Światowych Dni Młodzieży w Krakowie</u> Weronika Pokojska, Agnieszka Pudelko</p> <p><u>Filozofia (i) Camino de Santiago w narracjach Marka Kamińskiego o pielgrzymce</u> Paweł Plichta</p> <p><u>„Urlop w klasztorze”, czyli oferta religijno-rekreacyjna obiektów klasztornych w Polsce i profil gości</u> Małgorzata Durydiwka</p>
- turysta-rekonstruktor, ożywionej historii, militarny	<p><u>(Re)animatorzy dawnej historii a podróże w czasie wolnym. Profil polskich uczestników ruchu „historical reenactment” i ich potencjał dla rozwijania turystyki kulturowej</u> Armin Mikos v. Rohrscheidt</p> <p><u>Uczestnictwo reanimatorów dawnej historii w imprezach turystyki kulturowej na przykładzie inscenizacji Bitwy pod Grunwaldem</u> Małgorzata Pstrocka-Rak, Magdalena Nowacińska</p> <p><u>Formy popularyzacji fortecznego dziedzictwa kulturowego. Studium przypadku imprezy Weekend Forteczny w Poznaniu - sylwetka uczestnika</u> Przemysław Maćkowiak et al.</p> <p><u>Struktura wartości osobistych i motywy zainteresowań osób biorących udział w rekonstrukcjach historycznych</u> Marcin Szulc</p> <p><u>„Obleżenie Malborka”, jako event militarnej turystyki kulturowej. Analiza profilu turystów biorących udział w wydarzeniu</u> Izabela Rekuć</p>
- eventowy	<p><u>Formy popularyzacji fortecznego dziedzictwa kulturowego. Studium przypadku imprezy Weekend Forteczny w Poznaniu -</u></p>

	<p><u>sylwetka uczestnika</u> Przemysław Maćkowiak et al. <u>Uczestnictwo reanimatorów dawnej historii w imprezach turystyki kulturowej na przykładzie inscenizacji Bitwy pod Grunwaldem</u> Małgorzata Pstrocka-Rak, Magdalena Nowacińska <u>„Obleżenie Malborka”, jako event militarnej turystyki kulturowej.</u> <u>Analiza profilu turystów biorących udział w wydarzeniu</u> Izabela Rekuć</p>
<p>- turysta literacki - artysta (graficiarz) - turysta miejski - backpacker - turysta muzealny - naukowiec - kulinarny oraz biro- i enoturysta</p>	<p><u>Turyści czy spacerowicze? Próba charakterystyki uczestników spacerów literackich</u> Agnieszka Pudelko <u>Reporter, nomada, turysta kulturowy. Refleksje na marginesie prozy podróżniczej Tomka Michniewicza</u> Joanna Szydłowska <u>Podróże malarzy graffiti – nietypowa forma turystyki kulturowej</u> Michał Urbański <u>Miejski turysta – przyglądając się pustce</u> Barbara Głyda <u>Backpacking w perspektywie odległych miejsc i kultur poznawanego świata oraz siebie</u> Agata Wiza <u>Konsumenci w turystyce muzealnej</u> Izabela Ściborska-Kowalczyk <u>Antropologia turystyki naukowej i kongresowej – typy turystów i gospodarzy</u> Wojciech J. Cynarski <u>Polscy biro- i enoturysty – wstępna charakterystyka komparatystyczna</u> Przemysław Charzyński, Zbigniew Podgórski <u>Autentyczność kulinariów i doznań kulinarnych motywacją do aktywności współczesnego turysty</u> Piotr Dominik</p>
Miejsce oraz przestrzeń (Polska oraz zagranica):	
<p>- Kraków</p>	<p><u>Masowość a turystyka kulturowa – doświadczenia uczestników Światowych Dni Młodzieży w Krakowie</u> Weronika Pokojska, Agnieszka Pudelko <u>Turyści vs. mieszkańcy. Wpływ nadmiernej frekwencji turystów na proces gentryfikacji miast historycznych na przykładzie Krakowa</u> Zygmunt Kruczek <u>Uwarunkowania aktywności turystycznej seniorów przyjeżdżających do Innsbrucka, Krakowa i Szczecina</u> Zbigniew Głabiński <u>Krakowski Kazimierz w kontekście turystyki sentymentalnej Żydów</u> Kamila Ziółkowska-Weiss</p>

- Santiago de Compostela	<p><u>Współczesny pielgrzym na szlaku do Santiago de Compostela</u> Kazimiera Orzechowska-Kowalska</p> <p><u>Filozofia (i) Camino de Santiago w narracjach Marka Kamińskiego o pielgrzymce</u> Paweł Plichta</p> <p><u>Santiago de Compostela jako ważna destynacja turystyki pielgrzymkowej - obraz pielgrzymowania w narracjach blogów podróżniczych</u> Agnieszka Lisowska, Agnieszka Wieszczaczevska</p>
- pozostałe: Maroko, Turcja, Sanok, Praga, Sztambuł, Poznań (Brama Poznania), Góry Stołowe, Barcelona, Innsbruck, Szczecin, ZEA, klasztory, wschodnia Azja	<p><u>W poszukiwaniu autentyczności kulturowej w relacjach ludności marokańskiej z turystami</u> Joanna Skowrońska</p> <p><u>Potencjał kulturowy Turcji a preferencje turystyczne Polaków i dostępność kulturowej oferty turystycznej</u> Justyna Zakrzewska</p> <p><u>Turystyka kulturowa czy wypoczynkowa? Analiza różnych form aktywności turystycznej osób odwiedzających Sanok</u> Artur Bajerska</p> <p><u>Turystyka w dawnych czasach. Siedemnastowieczne pobyty szlachty polskiej w Pradze</u> Robert T. Tomczak</p> <p><u>Polka w osiemnastowiecznym Sztambule. Rzecz o Reginie Pilsztynowej i jej postrzeganiu Imperium Osmańskiego</u> Katarzyna Zielińska</p> <p><u>Doświadczenia zwiedzających kulturową atrakcję turystyczną. Studium przypadku: Brama Poznania ICHOT.</u> Stefan Bosiacki, Bernadeta Hołderna-Mielcarek</p> <p><u>Co turysta kulturowy robi w parku narodowym? Motywy i preferencje turystów kulturowych w Parku Narodowym Gór Stołowych</u> Mateusz Rogowski, Artur Żyto</p> <p><u>Literackie obrazy Barcelony a doświadczenia turystów</u> Aleksandra Korpysz</p> <p><u>Postawy Polaków wobec norm społecznych w Zjednoczonych Emiratach Arabskich i ich wpływ na turystykę</u> Przemysław Trykowski</p> <p><u>„Urlop w klasztorze”, czyli oferta religijno-rekreacyjna obiektów klasztornych w Polsce i profil gości</u> Małgorzata Durydiwka</p> <p><u>Kultura Wschodu we wspomnieniach polskiej turystki. Ewa Dzieduszycka „Indie i Himalaje”</u> Aleksandra Kijak-Sawska</p>
Grupy turystów wyróżnione ze względu na determinanty demograficzne:	
- wiek: seniorzy oraz dzieci szkolne	<p><u>Aktywność turystyczna osób starszych w kontekście jakości życia</u> <u>Turystyka religijna osób starszych w Polsce - próba analizy jakościowej</u> Stella Grotowska</p>

	<u>Uwarunkowania aktywności turystycznej seniorów przyjeżdżających do Innsbrucka, Krakowa i Szczecina</u> Zbigniew Głabiński <u>Turystyka kulturowa dzieci szkolnych</u> Marta Kamel
- narodowość: Ukraińcy, Żydzi, Polonia chicagowska, Chińczycy	<u>Determinants of Arrivals of Ukrainian Tourists to Poland</u> Iryna Manczak <u>Krakowski Kazimierz w kontekście turystyki sentymentalnej Żydów</u> Kamila Ziółkowska-Weiss <u>Czynniki kulturowe warunkujące aktywność i kierunki turystyczne chicagowskiej Polonii</u> Kamila Ziółkowska-Weiss <u>Zachowania i preferencje chińskich turystów w Polsce</u> Tomasz J. Bieliński, Valeriia Dabizha
- specjalne potrzeby: osoby z niepełnosprawnościami	<u>Zastosowanie beaconów w komunikacji z niepełnosprawnym turystą kulturowym (na przykładzie muzeów miejskich)</u> Iryna Manczak, Katarzyna Sanak-Kosmowska, Maria Baja
Relacje międzyludzkie (turysta a turysta, turysta a ludność lokalna) oraz wpływ turystów na przestrzeń kulturową; autentyczność doznań:	
	<u>W poszukiwaniu autentyczności kulturowej w relacjach ludności marokańskiej z turystami</u> Joanna Skowrońska <u>Antropologia turystyki naukowej i kongresowej – typy turystów i gospodarzy</u> Wojciech J. Cynarski <u>Postawy Polaków wobec norm społecznych w Zjednoczonych Emiratach Arabskich i ich wpływ na turystykę</u> Przemysław Trykowski <u>Backpacking w perspektywie odległych miejsc i kultur poznawanego świata oraz siebie</u> Agata Wiza <u>Polka w osiemnastowiecznym Stambule. Rzecz o Reginie Pilsztynowej i jej postrzeganiu Imperium Osmańskiego</u> Katarzyna Zielińska <u>Kultura Wschodu we wspomnieniach polskiej turystki. Ewa Dzieduszycka „Indie i Himalaje”</u> Aleksandra Kijak-Sawska <u>Turyści vs. mieszkańcy. Wpływ nadmiernej frekwencji turystów na proces gentryfikacji miast historycznych na przykładzie Krakowa</u> Zygmunt Kruczek <u>Partycypacja turystów i mieszkańców miejscowości turystycznych w procesie ochrony zabytków architektury</u> Rafał G. Nowicki <u>Autentyczność kulinariów i doznań kulinarnych motywacją do aktywności współczesnego turysty</u> Piotr Dominik

Preferencje, motywacje, zainteresowania, wartości osobowe turystów:	
	<p><u>Potencjał kulturowy Turcji a preferencje turystyczne Polaków i dostępność kulturowej oferty turystycznej</u> Justyna Zakrzewska</p> <p><u>Struktura wartości osobistych i motywy zainteresowań osób biorących udział w rekonstrukcjach historycznych</u> Marcin Szulc</p> <p><u>Determinants of Arrivals of Ukrainian Tourists to Poland</u> Iryna Manczak</p> <p><u>Autentyczność kulinariów i doznań kulinarnych motywacją do aktywności współczesnego turysty</u> Piotr Dominik</p> <p><u>Co turysta kulturowy robi w parku narodowym? Motywy i preferencje turystów kulturowych w Parku Narodowym Gór Stołowych</u> Mateusz Rogowski, Artur Żyto</p> <p><u>Zachowania i preferencje chińskich turystów w Polsce</u> Tomasz J. Bieliński, Valeriia Dabizha</p> <p><u>Czynniki kulturowe warunkujące aktywność i kierunki turystyczne chicagowskiej Polonii</u> Kamila Ziółkowska-Weiss</p>
Aktywność, partycypacja, doświadczenie, postawa, doznania i zachowania turystów kulturowych:	
	<p><u>Turystyka kulturowa czy wypoczynkowa? Analiza różnych form aktywności turystycznej osób odwiedzających Sanok</u> Artur Bajerska</p> <p><u>Aktywność turystyczna osób starszych w kontekście jakości życia</u> Stella Grotowska</p> <p><u>Doświadczenia zwiedzających kulturową atrakcję turystyczną. Studium przypadku: Brama Poznania ICHOT.</u> Stefan Bosiacki, Bernadeta Hołderna-Mielcarek</p> <p><u>Partycypacja turystów i mieszkańców miejscowości turystycznych w procesie ochrony zabytków architektury</u> Rafał G. Nowicki</p> <p><u>Literackie obrazy Barcelony a doświadczenia turystów</u> Aleksandra Korpysz</p> <p><u>Postawy Polaków wobec norm społecznych w Zjednoczonych Emiratach Arabskich i ich wpływ na turystykę</u> Przemysław Trykowski</p> <p><u>Zachowania i preferencje chińskich turystów w Polsce</u> Tomasz J. Bieliński, Valeriia Dabizha</p>
Turysta kulturowy w literaturze lub filmie:	
	<p><u>Santiago de Compostela jako ważna destynacja turystyki pielgrzymkowej - obraz pielgrzymowania w narracjach blogów podróżniczych</u></p>

	<p>Agnieszka Lisowska, Agnieszka Wieszczaczevska <u>Filozofia (i) Camino de Santiago w narracjach Marka Kamińskiego o pielgrzymce</u> Paweł Plichta <u>Reporter, nomada, turysta kulturowy. Refleksje na marginesie prozy podróżniczej Tomka Michniewicza</u> Joanna Szydłowska <u>Nietzscheańska topografia podróży</u> Dariusz P. Klimczak <u>Literackie obrazy Barcelony a doświadczenia turystów</u> Aleksandra Korpysz <u>Wędrowki w filmie i z filmem. O ekranowych spacerach Woody’ego Allena i włóczęgach Wima Wendersa</u> Ewelina Konieczna</p>
Turystyci kulturowi w dawnych czasach (historia turystyki kulturowej):	
	<p><u>Turystyka w dawnych czasach. Siedemnastowieczne pobyty szlachty polskiej w Pradze</u> Robert T. Tomczak <u>Polka w osiemnastowiecznym Stambule. Rzecz o Reginie Pilsztynowej i jej postrzeganiu Imperium Osmańskiego</u> Katarzyna Zielińska <u>Horyzonty geograficzne starożytnych turystów greckich</u> Janusz M. Ślusarczyk <u>Kultura Wschodu we wspomnieniach polskiej turystki. Ewa Dzieduszycka „Indie i Himalaje”</u> Aleksandra Kijak-Sawska</p>
Filozofia życia i podróży:	
	<p><u>Filozofia (i) Camino de Santiago w narracjach Marka Kamińskiego o pielgrzymce</u> Paweł Plichta <u>Podróż w przestrzeni moralnej turysty kulturowego</u> Marek Kazimierczak <u>Nietzscheańska topografia podróży</u> Dariusz P. Klimczak <u>Miejski turysta – przyglądając się pustce</u> Barbara Głyda</p>
Kultura współczesna – fotografia, promocja wizerunku, technologia:	
	<p><u>Samoświadomość turysty kulturowego a wizualność turystycznego świata, powszechność fotografii i ich wpływ na jakość turystycznego przeżywania</u> Joanna Poczta, Maksym Mariianchuk <u>Images of Women in Tourist Catalogues in Semiotic Perspective</u> Magdalena Banaszekiewicz <u>Zastosowanie beaconów w komunikacji z niepełnosprawnym turystą kulturowym (na przykładzie muzeów miejskich)</u></p>

	Iryna Manczak, Katarzyna Sanak-Kosmowska, Maria Baja
„Ja” turysty kulturowego – postrzeganie siebie, samoświadomość	
	<u>Samoświadomość turysty kulturowego a wizualność turystycznego świata, powszechność fotografii i ich wpływ na jakość turystycznego przeżywania</u> Joanna Poczta, Maksym Mariianchuk <u>Backpacking w perspektywie odległych miejsc i kultur poznawanego świata oraz siebie</u> Agata Wiza

Źródło: opracowanie własne KBG

4. Kierunki pożądanych badań i zachęta dla autorów

Kuratorka niniejszej kolekcji pozwoliła sobie przed kilkoma laty na poniższe stwierdzenie: „Turyści kulturowi to silna i ważna współcześnie grupa turystów, także w Polsce. Jednak aby mogli oni dalej rozwijać swe podróżnicze pasje, to rynek turystyczny musi poznać ich specyfikę, potrzeby, zainteresowania, profile oraz zacząć odróżniać ich od turystów pseudokulturowych, którzy są grupą znacznie liczniejszą. Nie można także nadal ślepo przekładać specyfiki turystów z jednego rynku turystyki na inny i uznawać, że wzorce kulturowe turystów są niezmiennie (tak jak nie jest niezmienny świat, w którym żyją i podróżują). Dlatego ważne jest nieustanne prowadzenie badań z tej tematyki” [Buczowska 2014]. Słowa te, jak się okazuje, nieustannie są aktualne i ważne, a zintensyfikowanie badań nad turystami kulturowymi pozwoli może pozwoli nam odpowiedzieć m.in. na pytania: *Jak będzie ewoluowała postać turysty kulturowego, kim jest a kim będzie za pięć, dziesięć, dwadzieścia lat?*

Odnosząc się do zarysowanego obszaru dyscyplin naukowych w obrębie zagadnień dotyczących turystów kulturowych oraz na podstawie powyższego opisu Kolekcji i wskazanych dużych braków w zakresie badań empirycznych potrzebne są wszelkiego rodzaju teksty, w których turysta kulturowy będzie głównym „bohaterem”. Jest to ważne przede wszystkim dlatego, że jak powiedział kiedyś Wojciech J. Cynarski [2012]: „by dzisiejszą turystykę (w tym kulturową) zrozumieć, konieczne jest, aby badać ją jako fenomen ludzki, społeczny i kulturowy”, przez co „człowiek (turysta, podróżnik) powinien zawsze pozostawać w centrum naszej uwagi”. Koniecznym jest więc jeszcze bardziej wzbogacić naszą wiedzę z tak ważnego tematu. W związku z powyższym przygotowywane do „Turystyki Kulturowej” teksty

o turystach kulturowych powinno się konstruować i kreować różnorodnie. Stąd też mogą one:

- 1) być prezentowane z perspektywy różnych dyscyplin naukowych;
- 2) opierać się zarówno o badania antropologiczne (jakościowe), jak i wszelkie ilościowe;
- 3) wykorzystywać studia przypadku, jak również być prezentowane w ujęciu monograficznym;
- 4) traktować o turystach kulturowych w ujęciu ogólnym, jak również (i te teksty są szczególnie pożądane) dotyczyć wybranych grup turystów kulturowych, w tym:
 - rodzin,
 - seniorów,
 - dzieci i młodzieży z różnych grup wiekowych,
 - turystów z niepełnosprawnościami,
 - turystów z wybranych grup zawodowych czy społecznych,
 - turystów wybranych narodowości czy etniczności,
 - miłośników wybranych form turystyki kulturowej;
- 5) dotyczyć turystycznych zachowań, potrzeb, motywacji, wiedzy i/lub innych aspektów ludzkiej natury w odniesieniu do turystów kulturowych;
- 6) odnosić się do różnych poziomów zaawansowania w byciu i stawaniu się turystą kulturowym, jak również być poświęcone turystom pseudokulturowym;
- 7) dotyczyć współczesności, jak i sięgać do wybranych okresów z historii ludzkości.

Lista zagadnień szczegółowych jest otwarta na jeszcze inne propozycje piszących. Redakcja zaprasza badaczy, praktyków i innych potencjalnych autorów do składania tekstów do publikacji w „Turystyce Kulturowej”.

Bibliografia (tekstów zewnętrznych)

- Ashworth, G., Tunbridge, J., 1990, *The tourist-historic city*, Londyn: Belhaven
- Awedyk M., 2009, *Pozaeuropejska turystyka poznawcza mieszkańców Polski w aspekcie przemian ustrojowych*, Wyd. Bogucki, Poznań
- Banaszkiewicz M., 2012, *Dialog międzykulturowy w turystyce. Przypadek polsko-rosyjski*, Wyd. UJ, Kraków
- Banaszkiewicz M., 2012, Gnieźnieńskie Forum Ekspertów Turystyki Kulturowej – Pytanie 29: *Samoświadomość turysty kulturowego*, nr 4, www.turystykakulturowa.org, PDF, ss. 96-101

- Banaszkiewicz M., 2018, *Turystyka w miejscach kłopotliwego dziedzictwa*, Wyd. UJ, Kraków
- Buczowska K., 2008, *Turystyka kulturowa – przewodnik metodyczny*, Wyd. AWF, Poznań
- Buczowska K., 2014, *Portret współczesnego turysty kulturowego*, Wyd. AWF, Poznań
- Buczowska K., Mikos v. Rohrscheidt A. (red.), 2009, *Współczesne formy turystyki kulturowej*, Wyd. AWF, Poznań
- Buczowska-Gołąbek K., Dominik P., Kociszewski P. 2018, *Kulinaria jako wizytówka regionów turystycznych*, AFiB Vistula i SGTiR, Warszawa
- Bywater M., 1993, *The Market for Cultural Tourism in Europe*, „Travel and Tourists Analyst”, nr 6, ss. 30-46
- Chen G., Huang S., 2018, *Understanding Chinese cultural tourists: typology and profile*, “Journal of Travel & Tourism Marketing”, nr 35:2, ss. 162-177, doi: 10.1080/10548408.2017.1350253
- Cynarski W.J., 2012, *Podróżnik kulturowy w badaniach jakościowych grupy Wila Munstersa* [w:] Kazimierczak M. (red.), *Jakość życia w kulturowych przestrzeniach podróżowania*, Wyd. AWF, Poznań, ss. 139-147
- du Cros H., McKercher B., 2015, *Cultural Tourism*, Wyd. II, Wyd. Routledge, Londyn-Nowy Jork
- Duda A., 2020, *Turysta wobec porzuconego dziedzictwa Czarnobylskiej Strefy Wykluczenia*, Tow. Wyd. „Historia Iagellonica”, Kraków
- Getz D., Robinson R., Andersson T., Vujicic S., 2014, *Foodies & Food Tourism*, Wyd. Goodfellow Publishers Ltd, Oxford
- Horolets A., 2013, *Rosja w tekście i w doświadczeniu. Analiza współczesnych polskich relacji z podróżą*, Nomos, Kraków
- Hughes H., 2003, *Arts, Entertainment and Tourism*, Buttleworth-Heinemann, Oksford-Burlington
- <http://www.atlas-euro.org/home.aspx>, data dostępu: styczeń 2021 r
- <https://www.tandfonline.com/>, data dostępu: styczeń 2021 r
- Isaak R., 2008, *Understanding the Behaviour of Cultural Tourists. Towards a Classification of Dutch Cultural Tourists*, NHTV International Higher Education Breda
- Jędrzyak T., 2008, *Turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa
- Jędrzyak T., Mikos v. Roschscheidt,A., 2011, *Militarna turystyka kulturowa*, PWE, Warszawa
- Kazimierczak M. (red.), 2008, *W kręgu humanistycznej refleksji nad turystyką kulturową*, Wyd. AWF, Poznań
- Kazimierczak M. (red.), 2010, *Współczesne podróże kulturowe*, Wyd. AWF, Poznań
- Kazimierczak M. (red.), 2012, *Jakość życia w kulturowych przestrzeniach podróżowania*, Wyd. AWF, Poznań
- Kazimierczak M. (red.), 2014, *Etyczny wymiar podróży kulturowych*, Wyd. AWF, Poznań
- Kazimierczak M. (red.), 2016, *Inspiracje sportem w turystyce kulturowej*, Wyd. AWF, Poznań
- Kołodziejczyk A., 1979, *Rola elementów kultury w turystyce*, Instytut Turystyki w Warszawie
- Kowalczyk A. (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Wyd. UW, Warszawa
- Krakowiak B., Stasiak A. (red.), 2014, *Kultura i turystyka – w kręgu wydarzeń*, ROTWŁ, Łódź
- Krakowiak B., Stasiak A.(red.), 2015, *Kultura i turystyka – wokół wspólnego stołu*, ROTWŁ, Łódź

- Krakowiak B., Stasiak A., Włodarczyk B. (red.), 2013, *Kultura i turystyka: miejsca spotkań*, ROTWŁ, Łódź
- Kroplewski Z., Panasiuk A., 2010, *Turystyka religijna*, Rozprawy i Studia Turystyczne Uniwersytetu Szczecińskiego, nr 765
- Kroplewski Z., Panasiuk A., 2011a, *Turystyka religijna. Zagadnienia interdyscyplinarne*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 647: Ekonomiczne Problemy Usług, nr 65
- Kroplewski Z., Panasiuk A., 2011b, *Turystyka religijna. Atrakcje turystyki religijnej*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 648: Ekonomiczne Problemy Usług, nr 66
- Madurowicz M., 2008, *Turysta wątpliwy* [w:] Kowalczyk A. (red.), *Turystyka kulturowa. Spojrzenie geograficzne*, Wyd. UW, Warszawa, ss. 59-84
- McKercher, B., 2002, *Towards a classification of cultural tourists*, "International Journal of Tourism Research", nr 4(1), ss. 29-38, doi:10.1080/1743873X.2016.1208205
- McKercher, B., 2020, *Cultural tourism market: a perspective paper*, "Tourism Review", Vol. 75, nr 1, ss. 126-129, doi:10.1108/TR-03-2019-0096
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2008, *Turystyka kulturowa. Fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM Gniezno
- Mikos v. Rohrscheidt A., 2010, wyd. II, *Turystyka kulturowa: fenomen, potencjał, perspektywy*, GWSHM, Gniezno
- Mikos v. Rohrscheidt, 2013, *Szlak Piastowski w przebudowie. Struktura, zarządzanie, oferta kulturowo-turystyczna*, Wyd. „Proksenia”, Kraków
- Mikos von Rohrscheidt A. (red.), 2011, *Obcy w Poznaniu. Historyczna metropolia jako ośrodek turystyki kulturowej*, KulTour.pl Poznań/Wyd. Proksenia, Poznań-Kraków
- Mokras-Grabowska J., Latosińska J. (red.), 2016, *Kultura i turystyka. Sacrum i Profanum*. Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego, Łódź
- Nahrstedt, W., 1997, *Der Kulturtourismus*, Universität Hagen
- Niemczyk A., 2012, *Zróżnicowanie zachowań konsumentów na rynku turystyki kulturowej*, Wyd. UE, Kraków
- Pröbstle Y., 2014, *Kulturtouristen. Eine Typologie*, Springer VS, Wiesbaden
- Richards G., 1996, *Production and consumption of European cultural tourism* "Annals of Tourism Research", nr 23(2), ss. 261-283, doi:10.1016/0160-7383(95)00063-1
- Richards G., 2010, *The Traditional Quantitative Approach. Surveying Cultural Tourists: Lessons from the ATLAS Cultural Tourism Research Project* [w:] Richards G., Munsters W., *Cultural Tourism Research Methods*, Wyd. CABI, Oxfordshire-Cambridge, ss. 13-32
- Richards G., 2019, *ATLAS Cultural Tourism Bibliography 2019*, ATLAS, pdf
- Różycki P., 2016, *Turystyka a pielgrzymowanie*, Wyd. WAM, Kraków
- Silberberg, T., 1995, *Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites*, "Tourism Management", nr 16(5), ss. 361-365, doi:10.1016/0261-5177(95)00039-Q
- Smith M. K., 2009, *Issues in Cultural Tourism Studies*, Wyd. Routledge, Nowy Jork-Londyn
- Smith M., Richards G. (red.), 2013, *The Routledge Handbook of Cultural Tourism*, Wyd. Routledge, Nowy Jork-Londyn
- Stasiak A. (red.), 2006, *Kultura i turystyka, razem czy oddzielnie?*, WSTiH w Łodzi
- Stasiak A. (red.), 2008, *Kultura i turystyka, razem, ale jak?*, WSTiH w Łodzi
- Stasiak A. (red.), 2009, *Kultura i turystyka: wspólnie zyskać!*, WSTH w Łodzi
- Stebbins, R. A., 1996, *Cultural tourism as serious leisure*, "Annals of Tourism Research", nr 23(4), ss. 948-950, doi:10.1016/0160-7383(96)00028-X
- Tanaś S, 2008, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy*, Wyd. UŁ, Łódź

- Włodarczyk B., Krakowiak B., (red.), 2012, *Kultura i turystyka: wspólne korzenie*, ROTWŁ, Łódź
- Włodarczyk B., Krakowiak B., Latosińska J. (red.), 2011, *Kultura i turystyka: wspólna droga*, ROTWŁ, Łódź
- Woźniczko M., Jędrzyśiak T., Orłowski D., 2015, *Turystyka kulinarna*, PWE, Warszawa
- Wyszowska I., Jędrzyśiak T., 2017, *Turystyka muzealna*, PWE, Warszawa